

ARISTOCRÀCIA I ORÍGENS DE L'ESTAT MODERN: EL PODER POLÍTIC DE LA NOBLESA DEL REGNE DE VALÈNCIA (1410-1446)¹

CARLOS LÓPEZ RODRÍGUEZ
Arxiu de la Corona d'Aragó

El concepte historiogràfic d'*Estat modern* ha provocat una polèmica apassionada entre els historiadors, tot i que en els últims anys ha remès la controvèrsia al voltant del seu ús. Les conseqüències d'aquesta discussió, que forma part ja del patrimoni comú de la historiografia contemporània, han estat benèfiques, perquè han portat a usar aquest concepte amb major precisió històrica, així com a reflexionar sobre les característiques i orígens de l'absolutisme. Sense caure en el reduccionisme d'aquells que rebutgen el seu ús per anacrònic, el terme *Estat modern*, que gaudeix d'una llarga tradició, ha servit als estudiosos per a entendre's. Actualment es pot utilitzar com un concepte històric concret, determinat en el temps i en l'espai, que defineix la instància superior, de naturalesa jurídicopública, concentrada al voltant de la persona del monarca com a titular d'un poder reial absolut, des del qual es va exercir el poder polític a Europa des de les darreries del segle xv. Cert és que, en constatar-se l'*Estat* només en formació en aquesta centúria, en ser un terme absent en els tractats de l'època i resultar, a més, poc operatiu per a designar les fases inicials i els seus orígens, potser siga preferible emprar altres conceptes com ara *monarquia*. O, millor encara, *corona*, perquè va ser aquesta la principal protagonista del procés d'objectivació i abstracció de l'ordre polític que va desembocar finalment en l'Estat.

Del llarg viatge que s'esdevé entre el poder concebut com a «domini, imperi, facultat i jurisdicció que un té per a manar o executar alguna cosa» —segons la definició del *Diccionario de Autoridades* compost per la Real Academia Española en 1726— i el poder entès «com a suprema potestat rectora i coactiva de l'Estat» —segons una accepció tardana del *Diccionario de la Real Academia Española*— recorrem només una etapa curta, però decisiva per a la Corona d'Aragó. Entre el començament del regnat d'Alfons el Magnànim i la conquesta de Nàpols —consumada en 1442, tot i que no es va consolidar fins el quinquenni següent—, tota una

1. Aquesta tesi doctoral va ser presentada al Departament d'Història Medieval de la Universitat Complutense de Madrid. Es va defensar el juny del 2001, davant el tribunal presidit pel professor Miguel Ángel Ladero Quesada i integrat pels doctors Emilio Mitre, Antoni Furió, Concepció Contel i Juan Manuel Carretero, com a secretari. La va dirigir, fins a la seua mort, el professor Abilio Barbero de Aguilera, i després la professora Marisa Loring. Servisquen aquestes línies per a agrair públicament a tots dos la seua ajuda i per a rendir alhora un sentit record al professor Barbero.

època i una generació van quedar marcades per aquest quart de segle de continu esforç militar darrere d'uns objectius quasi obsessius en la política del rei. Després de les últimes Corts Valencianes de 1443-1446 (que constitueixen una fita en la història interna d'aquest Regne), la inquietud de la seua noblesa pareix calmar-se. També varien els interessos del Magnànim i el funcionament, tant de les institucions centrals de la monarquia com de les del Regne de València, aconseguix una plenitud i maduresa sense precedents. Precisament, aquest període comprès entre la fi de l'interregne i el començament de la Guerra Civil de Catalunya ha estat assenyalat com el moment àlgid del pactisme entre la monarquia i les classes feudals. Però les contínues reformes institucionals i de les pràctiques de govern van ser coetànies a una efervescència extraordinària de la noblesa valenciana. La nostra tesi doctoral, de la qual ací s'ofereix un resum breu i compendiós i, potser per això, una mica abstracte, està dedicada a tractar d'aclarir la naturalesa de les contradiccions d'aquesta classe, el seu dinamisme al llarg de tres dècades, les repercussions sobre la societat medieval valenciana i la influència sobre els orígens de la monarquia absoluta.

Per què relacionar el poder polític de la noblesa i els orígens de l'Estat modern? De manera genèrica, el poder és la capacitat d'una persona o grup per a fer que una altra persona o grup obeïsca (o al revés, la capacitat per a no haver de cedir). Una obediència que es basa en la relació jeràrquica o en la intimidació per la força, però que també necessita la seua legitimació pel costum, les idees, els privilegis, o pel consens social perquè el facen acceptable. Les fonts del poder són múltiples (polítiques, socials, econòmiques, culturals...), encara que és en el poder de l'organització política on es condensa la relació de forces (de poder) entre les classes i els grups socials. Però l'organització política ni és només una cosa (és a dir, una ferramenta sense autonomia en mans d'una classe o grup) ni tampoc pròpiament un subjecte (és a dir, posseïdor d'una autonomia total amb poder per si mateix plenament independent), perquè en gran part el seu és el poder de les classes que la sustenten. I per això, les seues contradiccions són també les de les classes i grups en el poder, que dominen branques i institucions concretes del conjunt de l'organització política. L'anàlisi del procés de concentració de poder requereix, doncs, una anàlisi per grups socials. Com que l'incipient Estat baixmedieval o modern encarnat per la Corona va ser, substancialment, fruit de la cooperació entre la monarquia i la noblesa, la relació concreta entre ambdues defineix les característiques distintives dels estats particulars i, per tant, els seus orígens.

Comencem, doncs, per estudiar la composició de la noblesa valenciana en les primeres dècades del segle xv, els seus canvis i els privilegis de què gaudia. En primer lloc, destaca l'arcaisme dels mitjans legals a la seua disposició així com de la seua cultura política i de la ideologia cavalleresca que l'animava. A principis del segle xv, la noblesa valenciana feia front als nous temps amb les velles lleis i privilegis aconseguits fonamentalment durant el període comprès entre la conquesta del Regne i les guerres de la Unió. No obstant això, aquestes ferramentes ideològiques i

legals arcaïques van cohesionar una classe molt heterogènia en els seus orígens socials i poder econòmic. La principal línia de fractura de la noblesa es remuntava al temps de la conquesta i era l'estratificació jeràrquica entre els pròpiament *nobiles*, barons, i els *milites*, simples cavallers. El grup de barons estava constituït per una vintena de llinatges que gaudien tradicionalment de l'exercici de la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal, mer i mixt imperi sobre els seus dominis, enfront de la resta de la noblesa, que s'havia de conformar amb la jurisdicció inferior. Com a tal grup, s'havia anat tancant entre mitjan segle XIV i les primeries del XV, fins a constituir el nucli d'una noblesa específicament valenciana. Els cavallers tenien menys homogeneïtat pel que fa als seus orígens socials. Als primitius *cavallers de conquesta* s'havien anat afegint noves famílies, la línia troncal de les quals es remuntava, en alguns casos, a juristes i buròcrates al servei del rei o de la noblesa més alta. Però en la seua majoria, la nova cavalleria procedia dels medis burgesos, de famílies ennoblides al llarg del segle XIV, vinculades al govern de les ciutats, sobretot de València, via que va sancionar legalment en 1420 Alfons el Magnànim. A principis del segle XV, la distància que separava els barons dels cavallers, sobretot en relació al gaudi del mer imperi i de l'alta jurisdicció civil i criminal sobre els seus senyorius, s'estava escurçant.

A més de pels orígens socials o territorials i l'antiguitat del seu llinatge, la noblesa contenia altres divisions internes en el seu si (segons la quantia i fonts de la fortuna, segons la residència, segons el fur personal...). No obstant això, una forta solidaritat unia tots els nobles i es manifestava en el reconeixement de valors i interessos comuns, en l'orgull de classe com a homes d'honor, en l'adscripció a una mateixa corporació política i fiscal (el braç militar) i en el gaudi de privilegis compartits estamentalment. A pesar de les diferències de poder polític, de fortuna o de prestigi social, els nobles van quedar, doncs, sotmesos a un cert *igualitarisme*, encara que fóra nominal, que responia a la seua ideologia cavalleresca i al fet que tots pertanyeren obligatòriament a l'estament militar (que els enquadrava a efectes fiscals) i gaudiren teòricament de la mateixa capacitat política en la seua representació personal davant del braç militar reunit en Corts. Perquè, no obstant les distàncies que separaven els individus situats en els extrems de la piràmide nobiliària, durant les primeres dècades del segle XV les diferències de fortuna no van ser tan grans com per a atorgar als nobles més rics un liderat indiscutible dins del braç militar o per a no ser vulnerables als avatars més diversos (matrimonis avantatjosos, favors reials, negocis profitosos...) que permetien, al seu torn, que prosperaren algunes famílies.

Les condicions en què es va efectuar la conquesta del Regne i l'extinció de l'escàs nombre de grans feudataris que hagueren pogut dirigir el gros dels cavallers —excepte els casos del comte de Luna i del duc de Gandia, els títols i senyorius dels quals van passar també cap a 1430 a les mans de la família reial— van permetre a la majoria de la noblesa evitar el vassallatge d'una gran noblesa. El vincle directe que unia els barons i cavallers amb la Corona va assegurar una influència major dels organismes i oficials reials i, en conseqüència, el predomini de les relacions institucio-

nals sobre les personals. El caràcter urbà de la noblesa, cada vegada més accentuat, va potenciar aquesta tendència. Amb el seu trasllat a la ciutat, els nobles s'insereien en un medi social i institucional diferent del món rural de què procedien i l'organització política del qual els era en principi hostil, perquè legalment només podien ocupar una porció minoritària del Govern municipal. A canvi, la sobreabundància de nobles a la ciutat en relació amb els càrrecs municipals els va enfrontar en lluites intestines pel domini del municipi i altres institucions.

De l'estudi de l'evolució entre 1430 i 1488, cap concloure que la noblesa era una classe amb cert dinamisme intern: no va ser inusual ni la desaparició o ruïna d'una família, ni el seu encimbellament per la via del mèrit, de la carrera política o d'un acurat programa d'inversions patrimonials, ni tampoc l'ingrés de nous nobles. Precisament, la incorporació d'un nombre copiós de nous membres, molts d'ells procedents d'antigues famílies de ciutadans; la segregació creixent de la fracció superior de la noblesa, amb objectius més amplis que els purament locals; la pèrdua de liderat de l'antiga noblesa davant dels cavallers, i la mobilitat interior per virtut dels avatars econòmics van exacerbar les rivalitats fins que, a mitjan segle, la piràmide nobiliària es va restablir i es va reconstruir la jerarquia interna.

Però, fins que això va ocórrer, l'aristocràcia militar laica va travessar un període de crisi de poder que endinsava les seues arrels en l'estancament de les fonts tradicionals d'ingressos. La noblesa, com a classe, se sustentava amb les rendes que li proporcionaven els senyorius, xicotets i poc poblats en la majoria dels casos. Més de la meitat de les localitats sotmeses al braç militar en 1430 tenien una població inferior als cinquanta focs, per la qual cosa els recursos que podien oferir als seus senyors eren molt limitats. Els grans estats eren escassos. Les rendes es caracteritzaven per la fragmentació jurídica i geogràfica, la naturalesa fortament senyorial, la desvinculació respecte de la producció i la rigidesa enfront de les variacions de la vida econòmica. La diversitat geogràfica va fer que no es propagara un model únic de senyoriu: hi havia una enorme variació d'uns senyorius a altres en el nombre, característiques i quantia dels drets senyorials, la qual cosa va provocar una forta competència entre nobles (per exemple, per la força de treball musulmana). La peculiaritat del senyoriu valencià (el pes moderat dels censos emfitèutics sobre la terra o de les particions de les collites en el conjunt dels ingressos) va fer que la renda, estable si se satisfieia en moneda de compte, disminuïra el seu pes amb relació al ritme d'altres variables econòmiques. Aquest estancament de les rendes senyorials que es va produir durant la primera meitat del segle xv per una concatenació de factors econòmics (tendència dels preus a la baixa, retrocés demogràfic i estabilitat secular de la producció agrícola) va afectar més la noblesa menor i va contribuir a la desorganització de la classe militar, puix va alterar la seua composició i homogeneïtat. En efecte, les circumstàncies adverses s'emportaren moltes famílies nobles, arruïnades o extingides, i va permetre a altres individus, enriquits per diversos mitjans i finalment ennoblits, ingressar en el braç militar. L'empantanegament de les rendes va tenir, a més,

conseqüències importants, perquè l'endeutament endèmic de la noblesa es va generalitzar i agreujar, els enfrontaments entre nobles per atraure la força de treball es van fer més freqüents i enverinats, i les tensions en el si del grup familiar sobre el patrimoni es van multiplicar. No obstant això, l'estancament de les rendes senyoriales no va significar necessàriament una disminució dels ingressos globals percebuts pels senyors, ja que van ser compensats per altres vies (els beneficis procedents de la guerra i la pirateria; salaris, gràcies i pensions concedides pel monarca; inversions en deute públic dels municipis, del General i de la Hisenda regia, etc.).

El mal de les hisendes senyoriales no va radicar només en l'estancament dels ingressos, sinó també en el comportament poc previsor de la noblesa. Com a bon observador de la seua època, Eiximenis considerava els cavallers incapacitats per a portar en ordre les seues finances. La defensa de l'estatus social i de la consideració que portava aparellada; el manteniment de la casa senyorial amb totes les despeses afegides que requeria l'aparença externa (que acreditava la pertinença al braç militar); els desembossaments ocasionats pel servei al rei en la guerra i en la diplomàcia; la proliferació i l'encariment dels productes artesans de luxe cada dia més sofisticats, simultàniament a la caiguda dels preus agraris i del pes de la renda feudal en el conjunt de l'activitat econòmica, i la carència endèmica de liquiditat van ser factors que incrementaren les despeses nobiliàries a un ritme més viu que els ingressos, com ho demostra l'anàlisi de les comptabilitats senyoriales que s'han conservat (comtats de Dénia i Luna, baronies de Xiva, Castellnou, Crevillent, Cocentaina, Elx, Xèrica i Lliria).

En realitat, moltes despeses poden considerar-se com a inversions que els nobles que pretenien consolidar o millorar la posició social no podien eludir, encara que la seua base econòmica quedara minada. Les despeses de la noblesa van ser en bona mesura una variable de funcionament autònom, les oscil·lacions de la qual van estar determinades més per la posició política i les necessitats socials del senyor, que per la marxa de la producció agrícola o el nivell concret de la renda anual. De manera que la caiguda d'aquesta última en un any (pel vaivé normal de la producció agrícola o la pèrdua de poder adquisitiu a causa del ritme dels preus durant un exercici anual) no quedava compensada per la restricció del consum, sinó que calia recórrer al crèdit. També un augment imprevist i ocasional de les despeses —per al pagament de dots, llegats testamentaris, campanyes militars, compliment de sentències, per exemple— obligava, en absència de romanents monetaris, a endeutar-se. Però els préstecs de caràcter conjuntural es convertien en obligacions permanents i van acabar per asfixiar l'economia de moltes famílies nobles. Els rendiments nets del senyoriu van anar disminuint a mesura que s'incrementaven les càrregues i interessos dels préstecs, contractats com a pensions de censals. Aquests eren venuts precisament per a reunir recursos amb què finançar unes despeses creixents, però el seu pagament puntual va ser cada dia més difícil de satisfer perquè requereien sobre unes rendes estancades. L'evolució dels dispendis de la baronia de Cocentaina o del comtat de Luna revela clarament la tendència general. Són molts els testimonis de l'època que atribueixen a les

càrregues suportades la baixa rendibilitat del senyoriu. L'endeutament de la noblesa va ser general i va actuar com un factor important de desequilibri social, puix va socavar la base del domini d'una part important de la noblesa, bé perquè a la llarga els nobles consumien totes les rendes dels senyorius fins al punt de convertir-los en una empresa ruïnosa que deixava els seus titulars sense ingressos efectius o perquè arribaven fins i tot a l'alienació del senyoriu, temporalment o definitiva, per a afrontar els crèdits, forçada de fet per la pressió dels creditors o de dret per la sentència d'un tribunal. Els contemporanis van ser testimonis freqüents de les adversitats de les famílies nobles (com, per exemple, els Martorell), encara que també ho van ser de la prosperitat d'altres. L'orgull de classe de la noblesa (potenciat pel seu codi de conducta i el seu mode de vida, indiferent als compromisos econòmics i menyspreador de les racionalitzacions burgeses de l'estalvi i del treball) contrastava amb la incertesa davant del seu futur, davant de la qual la Corona podia oferir una certa protecció.

Apressada pels problemes econòmics, la vella noblesa militar no va fer fàstics als enllaços matrimonials amb els nous nobles o amb la burgesia constituïda pels ciutadans honrats, els mercaders, els artesans rics i els juristes. Com a resultat d'un procés d'expansió iniciat cap a 1370 i prolongat fins a la dècada de 1420, València s'havia convertit en una plaça financera i mercantil de gran importància internacional. Es va consolidar així aquesta classe rival constituïda per comerciants, artesans i propietaris urbans, que cent anys abans estava en els seus inicis, però que a la darreria del segle XIV i principis del XV desafien el poder polític i econòmic de la noblesa, alhora que pugnaren per introduir-se en el seu si. A finals del segle XIV, fins i tot se'ls va reconèixer el dret a adquirir alqueries, llocs i senyorius. L'estatut jurídic de la noblesa sempre havia estat mal definit, disposat a les usurpacions i, de dret, era poc rigorós, a lloure del privilegi del monarca. Molts individus de les oligarquies urbanes van aprofitar aquesta circumstància i es van incorporar al braç militar, sobretot a partir de 1420 mitjançant l'exercici del govern municipal. En el breu espai d'una o dues generacions, algunes famílies van recórrer un llarg camí: de la classe dels ciutadans van passar a mantenir el domini jurisdiccional sobre els dominis que acabaven d'adquirir, la qual cosa els equiparava amb els cognoms nobiliaris d'antiga prosàpia, tot i que aquests no van deixar mai de considerar com a estranys els nous membres del braç militar. A banda d'aquesta intromissió, la composició de la noblesa va quedar molt afectada per la promoció d'algunes famílies de cavallers gràcies a les alienacions del mer imperi i mixt imperi, alta i baixa jurisdicció civil i criminal decretades per Alfons el Magnànim com a conseqüència de la difícil situació de la Hisenda reial. D'aquesta manera, es va reduir la distància que separava els barons dels cavallers. En quedar la piràmide nobiliària tradicional fortament desestructurada, la jerarquia de la noblesa va perdre uns contorns precisos: així, cap al 1430, les diferències de fortuna entre els nobles no es corresponien estrictament amb el seu prestigi social. Aquesta ruptura de la cohesió interna de la classe militar es va veure agreujada per la debilitat dels vincles de vassallatge. L'ampliació dels escenaris polítics i econòmics en el

camp de les relacions internacionals iniciada pel Magnànim va restringir encara més l'abast del domini de la noblesa, fins a quedar reduït a l'àmbit local o comarcal. Tots aquests canvis es van produir en un medi cultural que exaltava la violència i l'honor, la qual cosa va avivar una conflictivitat inusitada en el si de la noblesa.

Les guerres nobiliàries —sorgides com a conseqüència dels conflictes generats per l'endeutament, la competència per la força de treball, les disputes successòries i les reclamacions patrimonials, els conflictes de jurisdicció, o a causa d'un sentit exagerat de l'honor, aspectes que poden documentar-se àmpliament— van tenir un abast fonamentalment local i van arrossegar els parents directes, aliats o amics. Com que, durant les primeres dècades del segle xv, la correlació de forces i la capacitat de mobilització de recursos econòmics i personals del gros de la noblesa mitjana van estar molt equiparats, les guerres a penes van proporcionar solucions definitives. Més que res, van ocasionar grans destruccions i van generar una inestabilitat permanent, en contra de l'opinió dels vassalls. Com l'heroi novel·lesc de Tirant lo Blanc, amb l'espasa a la mà un cavaller podia sentir-se igualat a un gran noble, perquè, com a homes d'honor, només depenia del seu valor i de la seua destresa en el camp de batalla. La guerra es considerava la funció social de la noblesa, el seu tret distintiu. La llei regulava el seu desenrotllament; la seua exaltació era fonamental per a la ideologia cavalleresca. En ser la força militar el fonament del predomini nobiliari, les disputes entre membres de la mateixa classe van tendir a ser resoltes en el camp de batalla. Els desordres públics constants ocasionats per la noblesa, amb la seua seqüela de plets, crims i guerres, van qüestionar-ne la supremacia, van sarsar l'estabilitat del regne i van posar de manifest la necessitat d'un canvi institucional.

Les famílies nobles no estaven aïllades, sinó que establien relacions familiars o de clientela superposades unes a altres, que s'activaven amb motiu de les guerres. Però aquests enquadraments van mostrar limitacions. Com que els barons (que eren pocs en nombre, escassos de recursos i gairebé sense vincles feudovassallàtics amb els cavallers) van mancar de capacitat per a liderar la noblesa de les seues àrees d'influència, van cedir aquesta funció a la Corona, que va augmentar la seua presència en tot el Regne, si bé les relacions entre els nobles i el rei es van canalitzar a través de les institucions públiques en detriment dels vincles personals. De fet, la supervivència dels senyorius xicotets sempre havia estat precària i dependent del monarca, i aquesta situació es va accentuar amb les dificultats. En aquest context, la relativa igualtat de fortuna entre les famílies pertanyents a la noblesa mitjana i la igualtat política personal (en tant que tots tenien dret a participar en les Corts i en les institucions de govern municipals), així com la possibilitat oberta a tots els nobles de prosperar per mitjà del servei al rei en les campanyes militars i diplomàtiques van oferir un camp abonat per al desenrotllament dels òrgans de la monarquia, l'objectiu del qual va ser jerarquitzar el conjunt de relacions socials en un cos institucional, vertebrat per la Corona, que harmonitzara interessos contraposats i garantira l'orde social. La Corona era la institució lligada al poder nobiliari de major eficàcia, a causa de la seua ca-

dena de comandament més estricta —nascuda en part de les seues responsabilitats militars—, de l'extensió de la xarxa senyorial pel Regne i de la major capacitat per a mobilitzar recursos, per damunt de ciutats, senyoriis i gremis, però no de l'Església.

L'extremada inquietud de la noblesa del Regne va diluir les antigues relacions jeràrquiques entre els seus membres, ja de per si mateixes mal establertes: són nombrosos els casos d'abús dels barons sobre els cavallers de la noblesa mitjana i inferior, però també vam assistir al desafiament d'aquests últims al poder d'aquells i, en definitiva, a la lluita de tots contra tots. La inestabilitat política i social que ocasionaven les guerres i bàndols nobiliaris repercutien negativament sobre la Corona i les seues empreses exteriors, sobre les ciutats i la imprescindible pau comercial del Regne, sobre els nobles no afectats pels bàndols, sobre els vassalls dels senyors. Entre tots, es va generar una opinió favorable a l'arreglament dels assumptes segons procediments judicials —la tècnica de la qual havia aconseguit cotes destacades— davant dels tribunals reials, els únics amb capacitat suficient per a imposar el compliment de les seues resolucions en tot el territori del regne o, almenys, en la seua major part, i la superioritat de la qual era acceptada (en un grau major o menor) per totes les instàncies. La necessitat de la pau pública es va veure afavorida per la difusió del dret comú i es va assignar en medis regalistes com una funció de la monarquia, en la línia de la tradició medieval més antiga, que atribuïa a la Corona la tasca de defensar la justícia, el govern i el bé comú, termes d'una equació que equiparava els tres conceptes.

Ja Huizinga va destacar el sentiment d'inseguretat general tan característic de l'Europa baixmedieval i l'aspiració comuna a un restabliment de l'ordre. El desig d'una pau pública duradora sostinguda per institucions sòlides va ser vivament sentit per àmplies capes socials del Regne de València. Els combats acarnissats van obligar els oficials reials a una intervenció contundent que va xocar contra els privilegis reconeguts pels furs als membres de l'estament militar, com, per exemple, el dret a dirimir les diferències per mitjà dels desafiaments i la guerra. Sense arribar a abolir aquestes llibertats, que constituïen la base del poder nobiliari, es van introduir reformes legals d'importància en època de Martí I i d'Alfons el Magnànim, que van enfortir la capacitat reconeguda a la Corona pels furs de Jaume I per a regular la pràctica de les guerres. El benefici de la cosa pública, un concepte difós extraordinàriament a la darrereria del segle XIV i principis del segle XV, va orientar l'actuació de la monarquia a requeriment de l'Església, de les ciutats i viles reials i, fins i tot, de sectors de la pròpia noblesa. Aquest corrent d'opinió, conscienciat en contra dels excessos i perills de les guerres privades, es va mostrar favorable a una autoritat governativa capaç de mantenir la pau i l'interès públic enfront dels individus revoltosos que buscaven només el seu propi interès. Els seus vestigis es poden percebre clarament en els edictes promulgats pel governador a fi d'atallar la violència i monopolitzar l'ús legal en les institucions reials. La seua millor formulació es troba en la coneguda obra de Francesc Eiximenis, molt vinculat als medis urbans i burgesos i del pensament del qual es troben abundants indicis en els escrits dels oficials reials encarregats d'eradicar el crim i la violència.

Els representants del rei al Regne van tenir una consciència clara de l'alta missió que se'ls encomanà (mantenir la pau pública del Regne i dictar justícia imparcial a tots els súbdits, amb independència de la seua posició social) per mitjà de les instruccions rebudes del monarca, sia oralment, sia a través d'una nodrida correspondència. Són innombrables els testimonis de guerres i conflictes nobiliaris de tota mena que van acabar a mans del rei, dels lloctinents generals, del governador o dels Consells Reials, per a ser resolts judicialment o extrajudicial, per mitjà de la concòrdia i l'arbitratge. Amb freqüència, els oficials reials es van debatre entre les pressions de les parts, les del rei i el seu Consell, les seues afeccions i l'interès general a mantenir la pau. En aquestes condicions, la seua missió no va ser senzilla, com ho demostra àmpliament la documentació de l'època, perquè els plets i guerres nobiliàries es complicaven a mesura que es prolongaven. En aquestes disputes afloraven els odis continguts, els afronts no oblidats, els interessos irreconciliables, la competència pel poder local o comarcal, i altres ambicions de les quals no van quedar exempts els oficials reials encarregats de calmar els ànims, com va ocórrer en els plets entre els Montcada i els Boil (1443-1450) o entre els Maça i els Corella (entre 1427 i 1449).

A mesura que el rei i els seus oficials guanyaren autonomia, pogueren intervenir més activament en l'arbitratge de les disputes nobiliàries i, d'aquesta manera, s'imposaren per la via de la justícia o per mitjà de decisions governatives sense alterar l'ordre social establert en els seus trets més substancials. Tan decisiva va arribar a ser la intervenció dels oficials reials que el deteriorament de la pau pública es va atribuir a la seua negligència quan es retreien davant de les guerres nobiliàries, per por als poderosos, per un excés de prudència o per un legalisme mal entès. De fet, més d'una vegada, s'atribuí la formació de bàndols a un mal funcionament de la justícia. A pesar dels suports de què gaudia, l'actuació dels oficials reials va topa amb els privilegis de la noblesa i amb la manera d'interpretar els furs per part d'alguns dels membres del braç militar, que van continuar defensant el seu dret a resoldre les diferències per les armes. Però aquestes rèmores legals no van ser un impediment insalvable perquè els oficials reials imposaren la pau pública sempre que els va ser possible, ni per a fer-los oblidar que eren les guerres privades dels nobles la causa més immediata de la inestabilitat del Regne. Com s'especifica en alguns documents, en aplicar les mesures restrictives a les guerres nobiliàries, la Corona no pretenia atemptar contra les franqueses del braç militar; al contrari, considerava aquestes mesures com un mitjà per a defensar la substància del poder nobiliari front aquells elements revoltosos que, en perseguir l'interès personal, arriscaven el del grup. La necessitat de tenir una rereguarda operativa (capaç de subministrar recursos suficients per a finançar les campanyes militars exteriors) i en pau (a fi de no crear divisions internes que debilitaren l'esforç bèl·lic prolongat durant trenta anys) foren arguments profusament esgrimits per la Corona i els seus representants a l'hora d'intervenir en contra dels bàndols amb disposicions de legalitat més que dubtosa.

La Corona va tenir al seu servei juristes ben formats en el dret comú i foral, que van intervenir sovint en la pacificació de les guerres nobiliàries, ja fos a través dels

seus càrrecs com a oficials de la Corona, ja com a mediadors privats elegits pels contendents. Aquests juristes i oficials estaven, per tant, ben informats dels problemes més apressants, de les conseqüències de les guerres privades, dels interessos en col·lisió, dels suports socials amb què comptaven i dels mitjans habitualment em-pleats i més adequats per a acabar amb els conflictes. Alguns eren els únics que preveïen el model final de relacions polítiques a què aspiraven, com va ser el cas de Pere Belluga. Potser la majoria de la noblesa tenia una perspectiva menys global. Les seues ambicions es restringien a la solució dels problemes més apressants nascuts de les seues relacions, sempre tenses, amb altres nobles enemics o amb els rivals d'altres classes. Com que no disposaven d'un ampli ventall de possibilitats, van acudir una i altra vegada al monarca feudal perquè els traguera de les dificultats. Malgrat les reticències inicials, aquest punt de vista va ser adoptat, al llarg d'un lent procés, per tota la noblesa, molts dels membres de la qual procedien dels medis urbans, d'antigues famílies de burgesos i buròcrates promocionats, més acostumats al paper de les institucions públiques com a reguladores de la vida social.

Els conflictes entre nobles per qüestions d'índole privada es van superposar i entrecreuar amb altres divergències, les implicacions polítiques de les quals van ser més àmplies. Durant les Corts de 1417, 1437 i 1443-1446, la noblesa es va dividir en bàndols o *opinions* enfrontades. En 1417-1418, dues faccions dirigides respectivament pels Vilaragut i per l'infant Joan de Navarra van lluitar pel poder en el braç militar i, per extensió, en el conjunt de les institucions del Regne, a recer de les reformes introduïdes per la nova dinastia. En 1437-1438, la crisi municipal de València va provocar l'enfrontament entre faccions, els portaveus de les quals van ser Jaume Romeu i Joan de Castellví, que representaven elits ja assentades en el domini d'institucions davall la seua hegemonia (reials, municipals, estamentals). Per aquesta raó, l'enfrontament va adoptar aires de conflicte institucional. Entre 1443-1446, la lluita pel poder en el si del braç militar va derivar finalment cap a l'establiment d'una nova correlació de forces entre el grup superior dels barons i la noblesa mitjana. Aquest va ser el període més complicat, amb *opinions* canviants, animades per motius diferents, que van ser dirigides successivament per Hug de Cardona i Pere Maça de Liçana, les primeres; en el segon embat, per Francesc Maça, d'un costat, i per Pere de Centelles i el vescomte de Vilanova, de l'altre; per Joan de Mompalau i Pere Maça de Liçana, en l'últim enfrontament, sorgit a propòsit de la promulgació d'una pragmàtica reial que regulava el pagament de censals. Formalment, la vigència del vell principi que exigia prendre les decisions per unanimitat va ser la causa immediata de les divisions internes. Però els debats en els parlaments van reflectir les lluites de faccions d'àmbit més general, que es van projectar així mateix sobre la Cort reial, els seus oficis i el patrimoni regi, sobre les eleccions municipals i el control de la Diputació del General, sobre l'administració de justícia règia i les jurisdiccions senyoriales, assumptes entorn dels quals es van polaritzar les preocupacions de la noblesa.

Res més allunyat de la realitat que la fàcil identificació de les *opinions* del braç militar amb un grup de nobles ben definit socialment, econòmica, territorial, política, familiar o ideològica. Per exemple, si bé en general tots els membres d'una família formen part del mateix bàndol, les excepcions documentades són tan nombroses que permeten afirmar que els partits nobiliaris no són estrictes agrupacions o aliances familiars, a diferència d'allò que ocorre amb els bàndols sorgits de les guerres i rivalitats per motius particulars. En aquests casos, els llaços de parentiu i les aliances matrimonials podien convertir-se tant en un mecanisme de solidaritat com situar-se en la base dels enfrontaments. Però a l'hora d'organitzar l'entramat de relacions polítiques de la noblesa, els vincles de parentiu, sense perdre del tot la seua importància, van actuar amb menor eficàcia del que s'ha suposat. Major pes va tenir, en la formació dels bàndols, l'exercici del poder polític en tots els àmbits i institucions: en el Consell reial, en la casa i cort del rei, en els oficis de govern del Regne, en el servei militar i diplomàtic del monarca, en els municipis i la Diputació del General.

La fragmentació extrema de la noblesa va fer que cada membre del braç militar estiguera sotmès a la influència de factors múltiples, de pes desigual segons els individus: l'adscripció familiar, la relació amb el rei o amb un altre gran noble, la fortuna, el tipus d'ingressos i la situació econòmica, l'ascendència i prestigi social, el domicili i les relacions amb els veïns, les concepcions polítiques sobre la Corona i les lleis, la seua predisposició a acceptar les novetats institucionals, les aliances matrimonials, la participació en els governs municipals (sobretot, de la capital) o en les institucions del Regne, l'abast de la seua capacitat jurisdiccional. Aquest encreuament de forces, sumat a la falta de jerarquia interna i de liderat en la noblesa, va tenir com a resultat l'escassa consistència social i ideològica de les agrupacions nobiliàries, i la indefinició del lloc de cada aristòcrata en l'entramat social i polític. En aquestes circumstàncies, no va prosperar la formulació i adopció de programes polítics nítids. Per això, si la composició social de les *opinions* ja era heterogènia, les rivalitats entre els nobles per assumptes d'índole personal van complicar més la consistència interna de les faccions. Nobles molt enfrontats personalment van compartir la mateixa *opinió* (per exemple, Guillem Ramon de Montcada i Ramon Boil en 1437; Pero Boil Lladró i Aimeric de Centelles en 1438; en 1447, els Pròixita i Lluís Cornell; els Corella i els Maça de Liçana entre 1427 i 1448). Va haver-hi casos en els quals els nobles van estar fins a tal punt enemistats políticament i personal, que resulta difícil delimitar quin dels dos factors va intervenir més decididament en la seua presa de posició. Succeí també el contrari: nobles aliats personalment es van inscriure després en *opinions* rivals, com els va passar als tutors de la pupilla Vilarig entre 1440 i 1446. Va haver-hi nobles enemistats per motius personals que més tard van firmar, primer, per la mateixa *opinió* per a donar pas després a una nova rivalitat política, com els va ocórrer a Guillem Ramon de Montcada i a Sanç Roís de Liori en 1442.

Empesa per l'heterogeneïtat social i les profundes divisions de tota mena (econòmiques, jurídiques, familiars, ideològiques), cada vegada que s'obria el debat

públic (en les Corts o en les eleccions municipals) i, de vegades, per qüestions secundàries de procediment, la noblesa esclatà en aquestes faccions o *opinions*, en les quals les adscripcions personals van ser amb freqüència confuses i erràtiques. Amb independència del catalitzador d'aquests conflictes, van sorgir sempre en una conjuntura especialment adversa per a la Corona, quan la seua capacitat per a fer-se obeir era menor. Afloraren durant la celebració de corts, quan els debats polítics eren ineludibles per la necessitat de prendre els acords per unanimitat: en 1417-1419, a causa dels problemes sorgits amb la consolidació de la dinastia en la persona d'un jove i inexpert rei, acabat d'eixir d'una guerra civil larvada; en 1435-1438, a conseqüència dels revessos de la política italiana i, en general, de la delicada situació diplomàtica; en 1443-1446, pels perniciosos efectes de la política peninsular de Joan de Navarra i per les noves complicacions de la política italiana després de l'entrada victoriosa del Magnànim a Nàpols.

Per regla general, el comportament polític dels nobles, que només perseguiren els seus interessos particulars, no s'ajustà a una ideologia rígida, perquè en major o menor mesura tots van participar de les idees comunes de l'època, àmpliament compartides. Aquesta inconsistència ideològica, programàtica, organitzativa, social o geogràfica de les *opinions* nobiliàries, el seu caràcter d'aliança conjuntural d'interessos afins, però també heterogenis i, de vegades, fins i tot contraposats, van ser la causa de la seua escassa duració, de la seua versatilitat, de la seua aparició i desaparició constants, de la fluctuació d'una bona part dels seus membres, de la seua recomposició per mitjà de la fusió de bàndols anteriors, de l'elevat nombre de nobles neutrals davant de la lluita de bàndols. Mancades d'unitat ideològica, les *opinions* nobiliàries de les Corts valencianes no funcionaren com a partits polítics permanents ni constituïren grups de pressió ben organitzats amb objectius clarament formulats fora de les sessions de corts. Com va ocórrer a la resta d'Europa, adoptaren l'aspecte d'agrupacions espontànies de nobles, sorgides per la confluència d'individus d'opinions polítiques, interessos econòmics i situació social semblants, nascudes de la lenta maduració de conflictes profundament arrelats en la societat, lligats amb freqüència (però no sols ni necessàriament) per vincles directes de sang (en general, pares i fills militen en el mateix bàndol), de veïnat o d'altres. Tanmateix, aquesta afinitat no es fa extensible a llinatges més amplis ni es conserven testimonis documentats que les agrupacions o *opinions* es reuniren una vegada dissoltes les Corts per a marcar una estratègia política.

A causa de la inconsistència social i ideològica dels bàndols, un canvi de les circumstàncies polítiques influïa decisivament en la formació de noves agrupacions nobiliàries, sobre les restes de les anteriors *opinions*, però sense que reproduïren automàticament la seua composició, les seues preocupacions o els seus objectius. No obstant això, i encara que els membres de cada bàndol van fluctuar (fins al punt que cada *opinió* recollí elements en distinta proporció de les anteriors, fusionant-les), en la composició dels bàndols, una sèrie de llinatges del sector baronial de la noblesa es van mantenir enfrontades, amb poques excepcions, entre 1417 i 1437. D'una banda,

Bellví, Castellà, Centelles, Díez, Montagut, Rabassa, Urrea, i dues branques dels Vilanova (els Lladró de Vilanova, vescomtes de Vilanova, i els Vilanova-Montagut, senyors de Pego). Enfront d'ells, els Boil, Calatayud, Corella, Maça, Montcada, i Vilarragut. Entre els uns i els altres, oscil·laven la resta de les famílies baronials. Una cosa semblant ocorria en les files de la cavalleria. Aquestes poques famílies de barons i cavallers, les més prestigioses i poderoses, van servir de cohesiu a les *opinions*: constituïen el seu nucli i polaritzaven la resta de la noblesa al seu voltant, arrossegant darrere seu aliances, amistats, odis i enemistats, d'una convocatòria de corts a altra.

Fora de les Corts, les *opinions* pareixen tenir una certa projecció sobre les eleccions municipals o en el moment de nomenar oficials reials, és a dir, quan s'obria la possibilitat d'ocupar els llocs de govern en les institucions. En el si de les assemblees parlamentàries, les *opinions* s'activaven quan es procedia a la discussió de determinats punts considerats de transcendència, de vegades amb un objectiu merament dilatori, com un mecanisme integrant d'una estratègia més àmplia. El factor decisiu que excitava la formació de les *opinions*, allò que empenyia un noble a elegir un grup o un altre, consistia en l'oportunitat d'exercir el poder en les institucions del Regne (més que una afinitat social, econòmica, territorial o ideològica), aprofitant la xarxa de relacions familiars, personals i polítiques: en els oficis de la Casa Reial, en el municipi, en la Diputació del General, en el control dels parlaments, de les assemblees del braç militar i de les comissions (on es decidia des de l'admissió de *greuges* fins a la negociació del subsidi i les noves lleis). Els nobles exclosos d'aquests centres de decisió (que no obstant això detenien altres fonts de poder) s'agrupaven en contra del grup que els dominava, igual que tendien a cohesionar-se (estrenyent les relacions personals i d'amistat) per a mantenir l'hegemonia política enfront dels seus rivals, fins a aconseguir un equilibri inestable i poc durador. Certament, l'opció per una posició política no va ser fortuïta o capritxosa, ni està deslligada del context social o familiar del qual procedeixen els seus membres. Però tants van ser els entrecruaments d'influències socials, culturals, ideològiques, familiars, territorials i personals, que l'explicació de les conductes individuals o la recerca d'una causalitat social directa i exclusiva en l'adscripció personal a una determinada opció política o ideològica, en el cas de constituir-se clarament, es difumina.

En el marc de les lluites entre *opinions* nobiliàries, començà, a la darrerria del regnat del Magnànim i després de les Corts de 1443-1446, a forjar-se una certa especialització entre els nobles que manaven en la Diputació del General, els que estaven al servei de la Corona i els que dominaven el municipi. D'una banda, els magnats, nobles o barons titulars de senyorijs amb plena jurisdicció havien estat desposseïts durant dues dècades de responsabilitats polítiques en el govern del Regne. La seua àrea d'influència havia quedat limitada a l'àmbit local, i fins i tot a veien com les seues competències jurisdiccionals i la seua autonomia política podien ser amenaçades des dels organismes centrals de la Corona o pels municipis que no controlaven. En aquest grup es van incloure un bon nombre de les tradicionals famí-

lies baronials, que es van emparar en cas necessari en la massa de cavallers que nodrien el gros de l'estament militar, amos de senyorijs xicotets sobre els quals gaudien d'una jurisdicció restringida. Els seus temors van créixer per la progressiva equiparació al seu estat dels cavallers enriquits que van adquirir l'alta jurisdicció. Un segon estrat estava format pel grup de cavallers i uns pocs barons que controlaren les institucions de govern regional (Governació, Diputació del General) o municipal, col·laboradors actius de la Corona, però al seu torn representants dels interessos de la cavalleria autòctona, més interessats pel domini dels municipis que per aventures militars. Un tercer nivell el formaven un nombre considerable de membres de la noblesa valenciana que s'inseriren en les institucions centrals de la Corona i de la Casa reial, i en l'alt cercle de cortesans regis, i que serviren d'enllaç entre les oligarquies regionals i l'immediat cercle reial, en una doble direcció: d'una banda, transmetien les directrius polítiques del monarca al conjunt de la noblesa, però al mateix temps elevaven les inquietuds dels nobles cap a la cúpula del govern de la Corona i intercedien davant de les altes instàncies de la Cancelleria règia, fent ús d'influències, en favor dels interessos particulars dels nobles amics en el medi local.

A la darrerria del regnat d'Alfons el Magnànim, sembla forjar-se aquesta especialització de les elits dominants nobiliàries en nivells jeràrquicament definits, agrupats entorn de la monarquia, sense les distorsions que en anys precedents es van produir entre el seu poder polític, la seua capacitat econòmica i el seu prestigi social. Una vegada superades les conseqüències de l'interregne i de l'assentament de la dinastia entre 1417 i 1424, amb la fusió de les *opinions* fins llavors existents, el repartiment de poder entre sectors de la noblesa va començar a perfilar-se durant els anys 1424-1432. Després d'un període de crisi (catalitzada per l'absència del Magnànim, la conjuntura internacional i la degradació de la vida política municipal, entre 1433-1438), les dilatades corts de 1443-1446 pareixen consumir un acord tàcit general de la noblesa, treballosa i imposat per la Corona, per a assignar amb nitidesa els àmbits de poder que corresponien a cada estrat de l'aristocràcia militar laica, així com la seua posició en la piràmide jeràrquica en la qual es van organitzar les institucions del Regne. El monarca va tractar també de reconstituir la piràmide nobiliària, perquè des de 1420 havia ampliat la seua base per mitjà de la creació d'una noblesa nova procedent de l'oligarquia urbana, i ara va estretir la seua cúspide per mitjà de la promoció d'algunes estirps a través de la concessió de títols nobiliaris. Va ser en aquest moment quan Alfons V va concedir els títols de comte a il·lustres nobles valencians: d'Aversa, a Nicolau de Pròixida (en 1445); d'Almenara, a son pare Joan de Pròixida (en 1447); de Cocentaina, a Eiximèn Peris de Corella (en 1448); d'Oliva, a Francesc Gilabert de Centelles (en 1449). Abans, només en 1390 s'havia concedit el vescomtat de Xelva; i en 1430 el rei havia nomenat comte de Dénia Diego Gómez de Sandoval, comte de Castro, per a compensar-li la seua perduda hisenda castellana. Fins a 1470, no es va produir la concessió d'un nou títol, el marquesat d'Elx. Sense la indefinició jeràrquica del passat, l'eferescència de la noblesa de sang va remetre.

En aquest acord renovat entre monarquia i braç militar, van ocupar un capítol essencial les relacions establertes entre la Corona i les jurisdiccions senyoriales, com pot observar-se tant en l'obra doctrinal del jurista Pere Belluga com en els debats, greuges, furs i actes de corts, o en la pràctica de la Cancelleria règia i dels oficials reials territorials, com ara el governador. El procés d'ampliació i definició de les competències que corresponien a l'administració de justícia reial en la seua relació amb les jurisdiccions senyoriales va promoure el desenvolupament d'institucions impersonals permanents basades en relacions de caràcter juridicopúbliques que van constituir el germen de l'organització estatal.

Durant un quart de segle, la Corona d'Aragó va ser una societat en guerra. Les campanyes mediterrànies van implicar —abans i després de l'entrada del Magnànim a Nàpols— un cúmul de reformes en l'organització i vida política que van ser implantades amb l'objectiu d'alterar l'equilibri de poder a favor de la Corona. Però, alhora, l'espai de temps transcorregut des de la fi de l'interregne fins a començament de la Guerra Civil de Catalunya ha estat assenyalat com el període àlgid del pactisme entre la monarquia, les classes feudals i les oligarquies urbanes. L'interregne de 1410-1412 va posar de manifest en la Corona d'Aragó la conveniència d'una monarquia forta per a evitar les tendències centrífugues del sistema polític feudal (com ocorria a Castella, la convulsa vida política de la qual coneixien de primera mà els infants d'Aragó) i, en definitiva, el desordre.

És clar que la percepció d'una situació donada pels protagonistes, percepció que depèn de les idees generals que es tinguen, actua com un important factor de canvi polític, però només si hi ha les condicions favorables per a això. La cohesió de la noblesa entorn de la Corona va ser possible per les transformacions que la composició del braç militar havia sofert, per les perniciosos conseqüències dels bàndols nobiliaris i per l'evolució de les *opinions* nobiliàries en les Corts i en les institucions. Al llarg del regnat del Magnànim, la piràmide nobiliària, que havia quedat molt afectada amb les commocions de la centúria anterior i de les primeres dècades del segle xv, va ser reconstruïda. En l'interior de la classe militar, van créixer les diferències de fortuna. En jerarquitzar-se novament la noblesa, el pas d'un escaló a un altre anava acompanyat d'un canvi en la consideració econòmica i social. La consolidació d'una jerarquia més nítida en el si de l'aristocràcia, fruit de l'estabilització d'un model social de noblesa més d'acord amb les realitats històriques de l'època, combinada amb l'acció de la política reial va contribuir a posar fi a les guerres nobiliàries endèmiques tan característiques de la fi del segle xiv i mitjan segle xv.

Alfons V va ser conscient de la inestabilitat que comportaven els enfrontaments entre bàndols nobiliaris i dels perjudicis que ocasionaven als ambiciosos projectes de política interior i exterior d'una dinastia acabada d'instaurar, que al seu torn es va emparar per a la seua entronització en una violenta guerra de bàndols. Quan el rei rememorava les velles parcialitats nobiliàries, trobava en els seus regnes un exemple clar dels perills que corria. La via que va elegir Alfons V va ser la conciliació entre

bàndols o *opinions*, incorporant-los al govern del Regne i als projectes militars i diplomàtics de la Corona, a més d'imposar la justícia reial i adoptar també una actitud conciliadora en la vida política municipal. Els bàndols tendien a debilitar el poder de classe, encara que beneficiaran individus singulars, mentre que la consolidació de les institucions, realitzada amb el major consens social possible, reforçava el poder de la classe noble en el seu conjunt, encara que a costa del que gaudien alguns individus. Per això, es van buscar les vies pertinents a fi que la participació de les elits en els aparells de poder (sempre que es mostraren partidàries del servei al rei) fóra el més àmplia possible en cadascun dels escalons de la vida institucional. El rei va adoptar nombroses mesures per a eradicar les guerres nobiliàries, mesures que consistien sobretot a enfortir l'exercici de l'autoritat governativa i judicial per part de la Corona sobre unes bases institucionals més fermes. Aquestes mesures, dirigides a fomentar la fusió dels bàndols i *opinions* nobiliàries, i a concertar l'accés al poder municipal a través de la insaculació, es van prendre des de principis del regnat, encara que van ser especialment intenses després de les Corts de 1418, pel que fa a la vida municipal; i des de 1427, i encara més des de 1430-1438, quant al govern del Regne.

Les *opinions* nobiliàries de les Corts no constituïen un partit polític. El terme amb què les designen les fonts coetànies és prou descriptiu de la seua naturalesa. Mancaven d'una organització nítida, d'una consistència social i d'ideologia sòlida o de programes polítics definits, al marge de vagues aspiracions no sistematitzades que expressaven els seus interessos a curt termini (per exemple, l'exaltació dels seus privilegis, la defensa tancada de la legalitat vigent, sense que normalment els nobles la conegueren amb molta profunditat). La noblesa es va moure sense metes clares i pròpies (excepte quant a l'ampliació de les seues franquesses i l'aprofitament del patrimoni regi) entre el braç reial i la Corona, la qual cosa la va sumir en un estat constant de divisió interna. La debilitat de les relacions de vassallatge entre nobles va dificultar la creació de partits forts basats en vincles de dependència personal i, al contrari, va enfortir la relació de dependència amb la Corona i el paper arbitral del monarca, el marge de maniobra del qual en la vida política va ser major. Després de tot, el rei depenia de les Corts per a l'aprovació de subsidis tant com les Corts necessitaven d'ell, perquè la convocatòria del sobirà i la seua autorització eren imprescindibles per a reunir-se i desenvolupar les sessions, i sense el plàcet del monarca no es promulgaven noves lleis. En aquest sentit, les Corts de 1418, 1428 i 1443-1446 van aprovar importants furs i disposicions relatives al dret privat, la reforma de la justícia i altres aspectes de la vida social i institucional que era inabordable abordar amb noves lleis, com es reconeix explícitament en els preàmbuls. D'altra banda, la Corona va tenir clars interessos a llarg termini, com va ser l'ampliació del seu poder polític i dinàstic, amb la qual cosa la seua estratègia, a pesar de totes les tortuositats i moviments tàctics, va estar més definida. La monarquia va disposar així d'una major capacitat política per a imposar els seus objectius a una noblesa desorientada.

Les *opinions* nobiliàries de les Corts i les lluites de bàndols nobles en les institucions reials es van desenvolupar durant un període molt definit del llarg procés de formació de l'*Estat modern* i van desaparèixer a mesura que es va anar consolidant. Van constituir el tipus d'organització política peculiar de la noblesa com a reacció al procés de concentració de poder en la Corona, que es va desenvolupar durant la transició entre els modes d'actuació plenament feudals del poder polític directament exercit per la noblesa i els moderns en què la noblesa s'integra en la Corona i el complex d'institucions, participant del poder polític dels aparells de l'Estat, i incorporant-s'hi a través de les carreres militar i burocràtica, fonamentalment. Ara bé, a la mort del Magnànim (com es demostraria a Catalunya, on hauria de triomfar, si bé momentàniament, l'oligarquia *pactista* sobre la monarquia, que va ser sotmesa a unes dures condicions en la Concòrdia de Vilafranca de 1461) ni l'*Estat modern* ni la *monarquia absoluta*, a pesar dels seus avanços, estaven definitivament consolidats, ni constituïen indefectiblement l'únic camí obert per a l'organització política, ni eren tampoc l'única forma de govern en les ments dels contemporanis.

La desorientació i l'individualisme dels nobles són comprensibles davant de la gran complexitat dels canvis que es van produir des de mitjan segle XIV i que es van accelerar durant el regnat del Magnànim. I, no obstant això, la noblesa va ser una de les forces socials que més van contribuir a la formació de l'*Estat modern*, perquè el seu pes polític va ser major. El seu arcaisme ideològic i jurídic, que va influir poderosament en la forma que finalment va adoptar l'estat, contrasta amb la modernitat d'aquesta construcció política. El suport de la noblesa a allò que inicialment no era més que un fort poder polític centralitzat entorn de la Corona va ser determinant perquè, amb el temps, la monarquia feudal acabara transformant-se en l'*Estat modern*, una entitat que, en alguns aspectes, se situa contra la societat, perquè entorn seu queden estructurades les relacions socials, cada vegada més jurisdiccionals i que van perdre la informalitat dels segles anteriors. Si bé no hi ha societat sense poder, perquè el poder, en qualsevol de les seues múltiples formes i fonts, és immanent a la societat, la societat va quedar finalment vertebrada per l'estat des que va sorgir i es va consolidar com a tal. Però, com van saber veure els vells teòrics i historiadors del segle XIX —coetanis d'un altre període de profundes transformacions de l'Estat— aquesta vertebració, considerada com a síntesi o harmonització d'interessos contradictoris, es va realitzar, de grat o per la força, per mitjà d'una expropiació progressiva del poder polític per part de l'Estat, el domini del qual, d'ara endavant, constituirà una ferramenta fonamental per al control de l'ordre social, ja per a la seua transformació, ja per a la seua conservació i reproducció. Va nàixer llavors el poder polític modern concebut no de manera abstracta, sinó com un cas particular de l'Europa occidental, que es va realitzar en una concreta i específica relació social jerarquizada i autoritària, una determinada relació de coerció, l'essència de la qual consisteix en el conegut monopoli de la violència, però exercida d'una manera legal, limitada i codificada. Per això, hi ha hagut una coincidència general en el fet que la

creació i el creixement de l'Estat, és a dir, de l'organització dipositària d'aquest suprem poder polític central, coercitiu i separat de la societat, és tal vegada el fenomen que millor defineix el trànsit de l'edat mitjana a la moderna i, en definitiva, és en si mateix un dels traços de la modernitat: la de la societat absorbida per l'Estat, en el qual es realitza, en un Estat director de la vida social, dispensador de la justícia i regulador de l'orde públic, la construcció del qual va ser protagonitzada per la Corona, amb la qual es confon en els seus orígens.